

19.

VLADAN DESNICA,
PREVODITELJ I KOMENTATOR
FOSCOLOVIH *GROBOVA*

Sanja Roić i Iva Grgić Maroević

UDK: 821.131.1Foscolo, U.=163.42

Izvorni znanstveni članak

Sažetak: Važno mjesto u opusu Vladana Desnice zauzima prijevod s talijanskog jezika Foscolova kratkog epa *Grobovi*, objavljen u zagrebačkom časopisu *Hrvatsko kolo* 1951. godine. Talijanski pjesnik, romanopisac, kritičar i prevoditelj Ugo Foscolo (1778. – 1827.), rođen u Grčkoj, odgojen u Dalmaciji (Splitu), kako se običavao predstavljati, svojim je spjevom objavljenim 1807. dao snažan poticaj talijanskoj preporodnoj misli i sveukupnom književnom izričaju svoga vremena. *Grobovi* su se integralno prevodili više puta između 1869. i 1990. godine u časopisima koji su izlazili u Zagrebu, Dubrovniku, Novom Sadu, Mostaru i Splitu. Nazorov je prijevod ostao u rukopisu, a Desničin je jedanaesti po redu. Posljednji je, za sada, objavio Frano Čale 1990. godine u časopisu *Forum* i godinu dana kasnije u knjizi *Ode. Soneti. Grobovi*. Rad analizira i ocjenjuje Desničin prijevod s traduktološkog stanovišta i smješta ga u njegov talijanistički prijevodni opus.

Ključne riječi: Ugo Foscolo, ep *Grobovi*, talijansko-hrvatski prijevod, nerimovani jedanaesterac, simbolika i metaforika groba

Koji su motivi naveli Vladana Desnicu da se početkom 50-ih godina prihvati prevođenja Foscolovih *Grobova*? Kakva je kvaliteta toga prijevoda i kakvo mjesto on zauzima u autorovu prevoditeljskom, a zatim i spisateljskom opusu? Kao što je poznato, Vladan Desnica u dijalogu je s talijanskom kulturom od rane mladosti i već je tada bio zaokupljen razmišljanjem o svojim precima i o povijesnim okolnostima koje su njegovu obitelj vezivale za Islam Grčki. O tome napisao je donedavno nepoznatu dugu pjesmu i uz očevu je redakciju preveo na talijanski jezik.¹ O kući, znamenu i simbolu ovozemaljskog trajanja, pjevao je mladić, a zreli muškarac prihvaća se prijevoda s talijanskog jezika neoklasičnog epa *Grobovi* koji korespondira, s jedne strane, s preporodnom mišlju ponajviše devetnaestostoljetnih dalmatinskih intelektualaca, a s druge je u znatnoj opreci s poslijeratnim književnim i kul-

¹ Usp. Sanja Roić, „Dom predaka u Islamu Grčkom kao pjesnički motiv. Jedna nepoznata pjesma na talijanskom jeziku iz arhiva obitelji Desnica“, *Hrvatsko-srpski / srpsko-hrvatski interkulturalizam danas* (ur. Drago Roksandić), Zagreb 2017., 307–319.

turnim kanonom. No, prošlo je tek nekoliko godina od završetka rata na čijem je početku umro njegov otac, a na samom kraju stric, s kojim su ga vezivali ne samo rodbinski nego i prijateljski i intelektualni odnosi.

Vladan Desnica posreduje i prenosi talijansku kulturu u jezik i kulturnu sredinu svoga zavičaja (sjeverne i srednje Dalmacije) još od 1930-ih godina, kada je u vlastitoj nakladi tiskao Croceove eseje. Dalmacija je u središtu njegovih književnih i muzikoloških interesa, s cezurom koja nastaje zbog ratnih prilika i gubitka rukopisa prilikom selidbe 1942. iz Splita preko Šibenika u Islam. Desničini prevoditeljski izbori Crocea, Carduccija, Leopardija i Foscola nadovezuju se na stričeve prijevode,² pa ako je Benedetto Croce bio njihov suvremenik (umro je 1952.), potonja su trojica nedvojbeno klasici talijanske književnosti. Tim izborom Vladan Desnica ponovno promišlja književne i estetske vrijednosti talijanskih predložaka i mogućnost njihova očuvanja, prijenosa i posredovanja na svom jeziku u kulturi primateljici. U skladu s postavkama suvremene traduktologije, čija saznanja dobro sažima suvremeni talijanski teoretičar prevođenja Bruno Osimo, smatramo da svaki prevoditelj posjeduje vlastitu poetiku prevođenja koja se, u slučaju pojedinog prijevoda, prenosi izabranom dominantom (ključem čitanja/prevođenja, tj. estetskim nukleusom) na ne nužno isti model čitatelja, zbog čega je u znanstvenom diskursu o prevođenju korisno govoriti o prijevodima koji obavljaju različite funkcije.³

Godine je 1950. Desnica objavio *Zimsko ljetovanje*, kratak roman koji tadašnja kritika nije prihvatila i čije će vrijednosti tek kasnije postati dijelom naše književne i kulturne baštine. Istodobno, već radi i na drugom romanu, *Proljećima Ivana Galeba*, čije sekvencije često promišlja na talijanskom jeziku. Profesionalni književnik od 1949., Desnica uskoro počinje prevoditi roman *Kruh i vino* Ignazija Silonea⁴ i studiju Lionella Venturija *Od Giotta do Chagalla*, a oba će djela biti tiskana 1952. Godine 1950. objavio je prijevod i popratan tekst o Cavalcantijevoj baladici u zagrebačkom časopisu *Hrvatsko kolo*,⁵ a u idućem godištu istog časopisa izlaze njegov prijevod Foscolovih *Grobova* i bilješke uz prijevod.⁶ Desničini se komentari oslanjaju na pouzdane talijanske izvore, a prema rukopisnom fragmentu sačuvanom u osobnoj ostavštini, primjećujemo da ih je za tisak znatno skraćivao.⁷ Nije jasno, međutim, zbog čega se u časopisu komentari prekidaju nakon 160. stiha, ako je poznato da

² Riječ je o prijevodu Croceova eseja *O jednom karakteru novije talijanske književnosti*, Carduccijevih pjesama *Na izvoru Klitumna, Pobjeda, Aleksandrija* i *Na brdu Mariju*, Leopardijeve pjesme *Žukva ili cvet pustinje*. Usp. Boško DESNICA, *Sabrana djela*, Zagreb 2008., 487–500; 461–472, 473–481. Prevedeni fragment iz Foscolovih *Grobova* objavljen u *Srpskom književnom glasniku* nije uvršten u *Sabrana djela* Boška Desnice. Usp. bilj. 12 u ovom radu. Dodajemo da se u *Sabranim djelima* pogrešno navodi Carducci kao autor prevedene pjesme *Žukva ili cvet pustinje*. Usp. B. DESNICA, *Sabrana djela*, 473.

³ Usp. Bruno OSIMO, *Traduzione e qualità*, Milano 2004., 149; ISTI, *Storia della traduzione*, Milano 2002.; Iva GRGIĆ MAROEVIĆ, *Poetike prevođenja. O hrvatskim prijevodima talijanske poezije*, Zagreb 2009., 114.

⁴ Pretpostavljamo da je Desnica preveo Siloneov roman imajući na umu odnos kritike prema književnom djelu u objema poslijeratnim intelektualnim sredinama, talijanskoj i jugoslavenskoj. Usp. Sanja ROIĆ, „Dva pisca na meti kritike: Desnica i Silone“, *Istočno i zapadno od Trsta. Interkulturalni dijalozi*, Zagreb 2013., 122–141.

⁵ Guido CAVALCANTI, „Balateta“, *Hrvatsko kolo*, 3/1950., br. 4, 652–653; Vladan DESNICA, „Guido Cavalcanti: uz prijevod ‘balatete’“, *Hrvatsko kolo*, 3/1950., br. 4, 768–777. O tom prijevodu i komentaru usp. Sanja ROIĆ, „Desnica i ‘pramaljeće’ talijanskog pjesništva“, *Stranci. Portreti s margine, granice i periferije*, Zagreb 2006., 144–157.

⁶ Usp. „Ugo Foscolo: Grobovi“. Prev. Vladan Desnica“, *Hrvatsko kolo*, 4/1951., br. 3–4, 281–287; V[ladan] D[ESNICA], „Bilješke o ‘Grobovima’ Uga Foscola“, *Hrvatsko kolo*, 4/1951., br. 3–4, 386–387.

⁷ Vladan DESNICA, „Bilješke o ‘Grobovima’ Uga Foscola“, strojopis, Osobna ostavština Vladana Desnice u Zagrebu.

Foscolov spjev broji 295 stihova, pa pretpostavljamo da je do propusta došlo pri uređivanju časopisa (urednici su bili Joža Horvat i Gustav Krklec; Krklec je bio i odgovorni urednik).⁸

U Osobnoj ostavštini Vladana Desnice pronašle smo strojopisnu kopiju neobjavljene 3. i 4. stranice komentara, gdje Desnica komentira još šesnaest mjesta u epu, završno s 290. stihom.⁹ Isto tako, premda smo pretpostavljale da je Desnica uz prijevod morao prirediti i bilješku o piscu, bezuspješno smo je tražile u istom broju i u narednim godištim *Hrvatskog kola* jer ona nije ni bila objavljena.¹⁰ U toj bilješci Desnica ističe nekoliko važnih podataka o autoru i djelu: Ugo Foscolo rodio se na grčkom otoku Zakintu (Zakintos), nekoliko godina djetinjstva proživio je u Splitu, a njegovo je remek-djelo spjev *Grobovi*. I dalje:

U Foscolu, pored istaknutih klasičnih reminiscencija, mitoloških diskurza i asocijacija, osjećamo jako duh čovjeka njegova vremena, dah romantičke epohe na pomolu; pored plastične skulpturnosti i klasične čistote linije, nalazimo uzburkani duh i upaljivi temperament romantika. Klasične reminiscencije kod njega, rođenog Grka, nisu puki i mrtvi dekor kao kod drugih talijanskih pisaca njegova i ranijih vremena; ima tu mnogo viđenog i prisno doživljenog, ima tu grčkog pejzaža. I osvjetljenja, i atmosfere, svega onoga što je iz djetinjstva ponio u očima i u duši. (...) On je, naprotiv u riječima vrlo ekonomičan, precizan u izrazu, krajnje koncizan i koncentriran. Otuda i jedrina i plastičnost njegovih slika. Ta se konciznost najbolje može iskusiti kod prevođenja. Prevodilac nailazi na neslućene teškoće, i pored toga što je originalan u nerimovanim jedanaestercima.¹¹

Vladan Desnica ne spominje objavljen fragment *Grobova* u prijevodu svoga strica Boška, no u osobnoj ostavštini, u mapi naslovljenoj „Foscolo 1778–1827“, nalazi se prijepis zelenom tintom toga fragmenta pisan rukom Vladana Desnice.¹² Godine 1951., kad izlazi Vladanov prijevod u *Hrvatskom kolu*, Boško Desnica nije među živima već šest godina. U svakom slučaju, možemo anticipirati da su poetike prevođenja dvojice Desnica bile različite, a da su obojica polazni jezik, jezik originala, označavala „talijanskim“.

Kratak ep *Grobovi* (*Dei Sepolcri*) napisan je 1806. godine, povodom Napoleonova edikta o grobljima, objavljen 1807. i posvećen Ippolitu Pindemonteu, autorovu suvremeniku, klasicističkom pjesniku i prevoditelju *Odiseje* na talijanski jezik. Epigraf mu je navod s rimskih Dvanaest ploča (450. n. e.), u kojima se spominju prava duša umrlih kao temelj rimskog prava. O uredbi napoleonske vlasti u Italiji o grobljima, koja zbog sanitarnih razloga moraju biti izmještena iz središta naseljenih mjesta i na kojima će

⁸ U Biblioteci Matice hrvatske doznale smo da se arhiva časopisa *Hrvatsko kolo* nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Prema podacima u Matici, u njemu nema podataka o objavljivanju prijevoda Uga Foscola. Preostaje još eventualno uvid u osobnu prepisku urednika.

⁹ Zahvaljujemo dr. sc. Urošu Desnici na mogućnosti konzultiranja Osobne ostavštine Vladana Desnice u Zagrebu.

¹⁰ Prevoditeljeva bilješka „Ugo Foscolo (1778–1827.) (bilješka o piscu)“ objavljena je u knjizi *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005., 251–252, odakle ćemo je citirati. Marinković preuzima tekst bilješke iz knjige *Eseji, kritike, pogledi* (ur. Stanko Korać), Zagreb 1975., 145–147. Međutim, ni prvi ni drugi urednik nije provjerio nalazi li se doista Desničina bilješka u broju 3–4 *Hrvatskog kola* za 1951. godinu jer obojica citiraju navodni izvor kao „*Hrvatsko kolo*, Zagreb, 1951.“ U mapi „Foscolo 1778–1827“ u Osobnoj ostavštini Vladana Desnice u Zagrebu nalazi se i rukopisni fragment „Večeri“, prijevod glasovitog Foscolova soneta *Alla sera*.

¹¹ V. DESNICA, „Ugo Foscolo (1778–1827.) (bilješka o piscu)“, 251.

¹² U potpisu prevedenog ulomka od 263. do 295. stiha stoji: „S talijanskog preveo Boško Desnica“. Usp. UGO FOSCOLO, „Kasandrin plač“. Ulomak iz 'Grobova', *Srpski književni glasnik*, 10/1910., knj. 24, 268.

čemu je grob bio shvaćen kao znak, kao metafora besmrtnosti ideje ljepote i poezije koju su stvorili klasični i moderni velikani, ideja na koju će se nadovezati preporodni pokret za ujedinjenu Italiju. U početnom dijelu epa prepoznaje se utjecaj klasičnih pisaca, osobito Lukrecijeva spjeva *O prirodi*.

Unutar odnosa hrvatske i srpske kulture prema talijanskoj, stoljećima za njih referentnoj, ističe se interes za Uga Foscola (u prvom redu njegov spjev *Grobovi*), potvrđen prijevodi- ma, kojih je šest u 19. stoljeću (Ivan Trnski 1869.; Vladislav Vežić 1870.; Stjepan Buzolić 1879.; Lazar Tomanović 1883.; Luka Svilović 1885.; Marko Car 1887.) te isto toliko u 20. stoljeću (Antun Sasso 1902.; Stjepko Ilijić 1905.; Vinko Lozovina 1911.; Vladimir Nazor 1939.;¹³ Vladan Desnica 1951.; Frano Čale 1990.). Ponajprije valja istaknuti da je u Desni- činu prijevodu broj stihova jednak broju stihova originala, što raniji prevoditelji Ilijić, Sasso i Buzolić nisu uspjeli postići. Također, Desnica nerimovani jedanaesterac, klasičan stih ta- lijanskog pjesništva od njegovih početaka, prevodi također nerimovanim jedanaestercem, za razliku od ranijih prevoditelja, koji su prevodili desetercem. Brojna opkoračenja u origi- nalu prevoditelj čuva i u prijevodu, čime „proširuje“ stih. Ove dvije karakteristike postale su standardom talijansko-hrvatskog pjesničkog prevođenja nakon izdanja Danteova *Pakla* i *Čistilišta* u prijevodu Mihovila Kombola (1948. i 1955.).¹⁴

Još jedna od poteškoća pri prevođenju Foscolovih stihova na hrvatski jest konciznost originala. Premda je u odnosu na talijanski jezik hrvatski sintetičniji, Desnica na pojedinim mjestima nastoji još više sažeti dolazni stih. Na primjer, Foscolov fragment „dentro l'urne / confortate di pianto“ (stihovi 1–2) Desnica prevodi autorskim sažimanjem: „u grobu / oplakivanu“ (1–2); Foscolovu sintagmu „sonno / della morte“ (2–3) Desnica prevodi kao „san smrti“ (3) i provodi sažimanje koje nalaže narav hrvatskog jezika; sažimanje ekviva- lentom, sintetičnim komparativom; autorov pridjev „men duro“ u značenju „manje težak“ (3) prevoditelj sažima u komparativ „lakši“ (2).

Na fonološkoj razini u zamjenu za asonancu *o* u početnim stihovima koja priziva plač, žalost, tugu, Desnica unosi asonancu vokala *u*:

All'ombra dei cipressi e dentro l'urne	1	
confortate di pianto è forse il sonno		12 x vokal o
della morte men duro? Ove più il Sole		
per me alla terra non fecondi questa		
bella d'erbe famiglia e d'animali,	5	

¹³ Taj Nazorov prijevod nije objavljen u cijelosti. Dijelove je u svom radu objavio Josip Jernej. Usp. Josip JERNEJ, „Foscolo presso i Croati e i Serbi“, *Studia Romanica et Anglicana Zagrabienis*, 2/1957., br. 4, 30–31. U bilješci na str. 30 stoji da je prijepis iz rukopisa obavljen uz dopuštenje prevoditelja, što znači da ju je autor članka dobio još za Nazorova života. Jernej spominje još jedan prijevod u rukopisu, Tome Brajkovića, koji je u svom radu naveo Stjepko Ilijić, kao i fragment *Grobova*, odnosno posljednjih 38 stihova epa, koje je preveo i objavio Boško Desnica u *Srpskom književnom glasniku*. U to vrijeme Boško Desnica bio je student prava u Beču, a diplomirao je 1912. godine. Usp. *Isto*, 5. U Osobnoj ostavštini Vladana Desnice u navedenoj mapi „Foscolo 1778–1827“ nalazi se strojopisna kopija Nazorova prijevoda *Grobova*, fragment stihova 1–40. Usp. bilj. 10.

¹⁴ O tome usp. I. GRGIĆ MAROEVIĆ, *Poetike prevođenja. O hrvatskim prijevodima talijanske poezije*, 82 i dalje. Zanimljivo je da je Kombolov prijevod V. pjevanja *Čistilišta* objavljen u istom broju *Hrvatskog kola* kao i prijevod Foscolovih *Grobova*.

U čempresovu hladu il u grobu oplakivanu, zar je išta lakši san smrti? Kada više za me sunce plodilo zemlji već ne bude ovu lijepu obitelj živina i bilja	1 5	10 x vokal u
---	--------------------	--------------

Desnica ne slijedi Foscolovu uporabu velikog slova kod *Sole*, *Speme*, *Iddio*, *Dea*, *Geni*, *Numi* (sunce, nada, božjega, boginja, geniji, bogovi), ali poštuje *Natura* (Narav), *Lari* (Lari) i uvodi veliko početno slovo kod sljedećih leksema: *tempo* (Vrijeme), *prode* (Junak), *grande* (Velikan).¹⁵ Ipak, u predzadnjem stihu epa (294) slijedi majuskulu originala: *Sole* = Sunce. Valja napomenuti da za Foscola pojmovi *Sole* i *Natura* imaju posebno značenje u heliocentričnom sustavu prirode koja se ciklički obnavlja i u kojoj, prema njegovu mišljenju, nema mjesta ni za transcendenciju ni za metafiziku. Prevoditeljeva redukcija majuskula mogla bi se objasniti nakanom izbjegavanja patetike, karakterističnom za pristup kako poeziji tako i realnoj zbilji u kulturi primateljici, jugoslavenskoj kulturi 50-ih godina prošlog stoljeća.¹⁶

Kada je riječ o morfosintaktičkoj razini spjeva, zanimljiv je primjer gramatičkog tretmana metonimije u početnim stihovima, gdje Foscolo koristi elidirani plural („l'urne confortate“), a prevoditelj singular „u grobu oplakivanu“, koji zamjenjuje plural:

All'ombra dei cipressi e dentro l'urne confortate di pianto è forse il sonno della morte men duro? Ove più il Sole per me alla terra non fecondi questa bella d'erbe famiglia e d'animali,	1 ključna riječ u pluralu 5
--	--

U čempresovu hladu il u grobu oplakivanu, zar je išta lakši san smrti? Kada više za me sunce plodilo zemlji već ne bude ovu lijepu obitelj živina i bilja;	1 metonimija, ključna riječ u singularu 5
--	--

Jednako su tako u kasnijem fragmentu „affetti“ (osjećaji) zamijenjeni singularom „ljubav“, a „templi acherontei“ (acherontski hramovi) singularom „haderski plač“:

¹⁵ Usporedile smo kritičko izdanje *Grobova* iz sabranih djela Uga Foscola. Usp. Ugo FOSCOLO, *Poesie e carmi. Poesie. Dei Sepolcri. Poesie postume. Le Grazie* (prir. Francesco Pagliai, Gianfranco Folena i Mario Scotti), Firenze 1985. No, često u različitim izdanjima ovog epa varira uporaba velikog slova. Pretpostavljamo da je Desnica pred sobom kao polazni tekst imao talijansko izdanje iz kućne biblioteke: ISTI, *Poesie. Liriche scelte*, Torino 1897. Usp. „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 252. Nismo, nažalost, mogle konzultirati taj primjerak jer se upravo prenosi u biblioteku Kule Jankovića u Islamu Grčkom.

¹⁶ Za pojam „kultura primateljica“ usp. Bruno OSIMO, *Manuale del traduttore*, Milano 2011., 274. O utjecaju povijesnog konteksta na prijevodne izbore usp. i Iva GRGIĆ MAROEVIĆ, *Politike prevođenja. O hrvatskim prijevodima talijanske proze*, Zagreb 2017., 57–76.

Sol chi *non lascia eredità d'affetti* 40
 poca gioia ha dell'urna; e se pur mira
 dopo l'esequie, errar vede il suo spirto
 fra 'l compianto de' *templi acherontei*,
 o ricovrarsi sotto le grandi ale
 del perdono d'Iddio; ma la sua polve
 lascia alle ortiche di deserta gleba
 ove né donna innamorata preghi,
 né passegger solingo oda il sospiro
 che dal tumulo a noi manda Natura. 50

Ko *u amanet ne ostavlja ljubav* 40
 slabo mari za grob; al ako misli
 što biva poslije pogreba; on vidi
 svoj duh gdje luta sred *hadskoga plača*
 il gdje se sklanja pod široka krila
 božjega oprostjenja; ali prah mu
 pod koprivom u pustoj grudi leži
 gdje niti moli zaljubljena žena
 nit usamljeni putnik čuje uzdah
 što ispod humka do nas šalje Narav. 50

Središnji dio Foscolova epa počinje sljedećim, 51. stihom, u kojem se spominje novi zakon:

Pur nuova legge impone oggi i sepolcri 51
 Fuor de' guardi pietosi, e il nome a' morti
 Contende. E senza tomba giace il tuo
 Sacerdote, o Talia, che a te cantando
 Nel suo povero tetto educò un lauro
 Con lungo amore, e t'appendea corone; 56

Sad novi zakon izuzimlje groblja 51
 od samilosnih pogleda, a ime
 umrlim krati. Pa bez groba leži
 i tvoj, Talijo, sveštenik što pojuć
 pod bijednim krovom odnjegova lovor
 s ljubavlju dugom, ovjenčav te vijencem. 56

Uz ovaj je fragment zanimljiv i opširan prevoditeljev komentar u kojem se navodi da Foscolo „vjerojatno ne misli na neki određeni zakonski propis (komentatori nagađaju da li se ti stihovi odnose na Napoleonov dekret od 5. IX 1806, ili onaj iz 1804, ili na neki

raniji dekret Marije Terezije, i. t. d.), nego uopće na savremene uredbe i običaje koje je zavela Francuska revolucija, a koje su zabranjivale da se mrtvi pokapaju u crkvama i sl. veći jedino u naročitim javnim grobištima van gradskih naselja¹⁷. Za antonomaziju „sveštenik Talije“ („muze komedije, pa i komične poezije uopće“) piše da je to „pjesnik Giuseppe Parini“, za kojeg navodi i precizne podatke jer je on, „izuzev talijaniste, manje poznat u hrvatskoj kulturi“. Parinijev Milano („la città lasciva / d'evirati cantori allettatrice“, 73–74) u prijevodu je „varoš bludna / što mazi škopce-pjevače“; u bilješci je, znanjem nesuđenog pjevača, opisan kao grad „poznat po staroj tradiciji kazališnog života, naročito opere. Još u Foscolovo vrijeme bili su u Milanu na velikoj cijeni neki pjevači-eunusi kao na pr. poznati Marchesi“¹⁸.

Zaključni dio spjeva odnosi se na Kasandrin plač, koji se uvodi stihovima 258–262: „Tu i Kasandra, kad joj Feb iz grudi / stade proricat Trojin smrtni danak, / dođe i groblju pjesmu punu milja / razveza; vodi bratiće, pa i njih / nejake uči žalopojki nježnoj.“ U opsežnoj bilješci uz 258. stih, koju čitamo na 3. stranici pronađenog strojopisa, nalazimo važnu prevoditeljsku opasku:

Ona vodi na Ilov grob bratiće (...) i uči ih naricati pretskazujući im da će dopasti u sužanjstvo poslije propasti i porušenja njihova grada. Prevodioci ih mahom nazivlju Kasandrinim unucima, valjda stoga što talijanska riječ nipote označava i unuka i sinovca i nećaka i bratića; ali jasno je da se ovdje ne radi o unucima nego baš o bratićima, djeci Kasandrine pedesetero braće, jer Kasandra kao djevica-proročica, nije imala djece, pa ni unuka.

Odatle zaključujemo da je Desnica poznao neke od ranijih prijevoda Foscolova epa jer originalne „nepote“ prevode kao „unuke“ Vežić (1870.), Svilović (1885.) i Sasso (1902.), Buzolić (1879.), Tomanović (1883.), Car (1887.) i Ilijić (1905.) prevode ih kao „unučad“, Lozovina (1911.) kao „unučić“, dok ih je Trnski (1869.) preveo kao „netjačić“, a Nazor (1939.) i Desnica kao „bratiće“¹⁹. U prijevod Boška Desnice taj stih nije uključen, ali je on u 266. stihu Kasandrina upravnog govora unio vokativ „djeco“²⁰. Kasandrino naricanje počinje 263. stihom pa navodimo završni fragment, stihove 283–295:

(...) Gemeranno gli antri	283
Secreti, e tutta narrerà la tomba	
Ilio <i>raso</i> due volte e due risorto	
Splendidamente su le mute vie	
Per far più bello l'ultimo trofeo	
Ai fatali Pelidi. <i>Il sacro vate,</i>	
<i>Placando</i> quelle afflitte alme col canto,	
I Prenci Argivi e ternerà per quante	
Abbraccia terre il <i>gran padre Oceano.</i>	

¹⁷ V. D[ESNICA], „Bilješke o 'Grobovima' Uga Foscola“, 386.

¹⁸ *Isto.*

¹⁹ J. JERNEJ, „Foscolo presso i Croati e i Serbi“, 27–31.

²⁰ U. FOSKOLO, „Kasandrin plač. Ulomak iz 'Grobova'“, 267.

E tu *onore di pianti*, Ettore, avrai
 Ove fia *santo e lagrimato il sangue*
Per la patria versato, e finchè il Sole
 Risplenderà su le sciagure umane. 295

(...) Ječati će špilje 283
 tajne, svo groblje pričat će o Troji
sraženoj dvaput, dvaput uskrsnuloj
 u sjaju svom na ulicama nijemim
 da još uljepša zadnji trofej kobnoj
 djeci Peleja. *Taj* svešteni pjesnik
blažeći pjesmom ojađene duše
 argivske vode²¹ veličat će širom
 zemalja što *Ocean-otac* paše.
 A ti ćeš imat, Hektore, *čast suza*
 gdje je god *sveta i čašćena krvca*
prosuta za dom, i dokle god Sunce
 Nad nevoljama ljudskim bude sjalo! 295

Kao ilustraciju različite prevoditeljske poetike citiramo i prijevod Boška Desnice iz 1910. godine:

(...) Zaječaće špilje, 283
 A grob će pričat' kako dvaput Troja
 Pade i dvaput vaskrese, da samo
 Zasija ljepša uresnim Pelidom
 Pobjeda zadnja. Osveštani pjesnik,
 Tužne će one duše pjesmom tješit',
 I grčkim slavu provodit' herojim
 Gde gde god Okean zemlju valom paše.
 A ti ćeš plača počast imat svugđe,
 Hektore, gdje se krvca prolivena
 Za otadžbinu sveta, dok god sunce
 Nad udesima ljudskim sjalo bude. 295

Dok originalni stihovi 283–291 sadrže šest *enjambementa*, u prijevodu Vladana Desnice čak ih je osam! Foscolove stihove „(...) e tutta narrerà la tomba / Ilio raso due volte e due risorto“ Desnica je preveo kao „svo groblje pričat će o Troji / sraženoj dvaput, dvaput uskr-

²¹ Na ovom se mjestu očigledno radi o tiskarskoj pogrešci, što je razvidno iz 4. stranice bilješki u strojopisu koje nedostaju u *Hrvatskom kolu*. Ovdje je u komentaru uz 290. stih Desnica zapisao: „argivske vode“ – grčki vode. Homer će, kao Grk, u prvom redu slaviti Grke, kao sunarodnjake i pobjednike, ali će i Trojanci, među njima naročito Hektor, biti slavljani i čašćeni svuda gdje se slavi i časti krv prolivena za dom.“ Još jednu tiskarsku pogrešku primijetile smo u 32. stihu prijevoda, gdje je otisnuto neispravno „živeš“, umjesto evidentnog 2. lica jednine „živiš“. U Desničinoj mapi „Foscolo 1778–1827“ nalaze se stranice iz *Hrvatskog kola* na kojima je prevodilac svojom rukom unio još neka bolja rješenja i ispravke otisnutog teksta pa je tako i riječ „vode“ ispravljena u „vođe“.

snuloj“ (284–285), prenijevši metonimiju „tutta tomba“ efektom zbirnom imenicom „svo groblje“, dok je sintagma „Ilio raso“ očuvana kao „Troja sražena“, u značenju „biti srađena sa zemljom“, od glagola „sraziti, srađiti“. „Fatali Pelidi“ prevedeni su kao „kobna djeca Peleja“, a zanimljivo je rješenje za „il sacro vate“ (doslovce, „sveti prorok“,²² ovdje primijenjeno na Homera). U Desnice se javlja „taj svešteni pjesnik“, gdje je pokazna zamjenica „taj“ ekvivalent za talijanski određeni član „il“, koji proroka, pjesnika označuje jedinstvenim. Talijanski gerund „placando“, koji označuje paralelnu radnju, u ovom slučaju s futuro „eternerà“, Desnica je spretno preveo također glagolskim prilogom sadašnjim „blažeci“ u smislu „ublažavajući boli, tješeci“, što stoji u korelaciji s „veličat će“ (doslovan prijevod bio bi: „ovjekovječivat će“, no to rješenje bilo bi neprihvatljivo zbog prevelikog broja slogova). „Per quante abbraccia terre il gran padre Oceano“ sažeto je u prijevodu potpunim ekvivalentom „široj zemalja što Ocean-otac paše“ u smislu „opasavati, doticati“, a „prenci Argivi“ u prijevodu su „argivske vođe“ u skladu s Maretićevim prijevodom *Ilijade*, što je i potvrđeno na 4. stranici komentara sačuvanog u strojopisu.²³ I posljednja su tri *enjambementa* očuvana u prijevodu: „onore di pianti“ jest „čast suza“, „santo e lacrimato il sangue / per la Patria versato“ u Desničinu je prijevodu „sveta i čašćena krvca / prosuta za dom“, u skladu s izborom jednosložnih ili kraćih riječi koje čuvaju duljinu stiha.

Kada je riječ o semantici poetskog teksta, konstatiramo da su u prijevodu očuvane tematske (ključne, konceptualne) riječi: *urna, tomba, esequie, polve, gleba, tumulo* u prijevodu su *grob, žara, pogreb, prah, gruda, humak*, ne uvijek kao ekvivalenti, ponegdje i kao sinonimi. Zanimljivo je prijevodno rješenje u 40. stihu, u originalu „sol chi non lascia eredità di affetti“ (= samo onaj tko u nasljeđe ne ostavlja osjećaje), što Desnica prevodi ovako: „Ko u amanet ne ostavlja ljubav“ i formulira iskaz snažnije regionalizmom „amanet“, arabizmom koji smo usvojili kao turcizam, zbog čega je iskaz ne samo sročan u duhu kulture primateljice nego i osnažen markiranom riječju. No, u Foscolov klasicistički visoki stil Desnica uvodi i neke druge karakteristične lekseme u duhu kulture primateljice i nekih njezinih regionalnih izraza, za što navodimo nekoliko primjera: „igralo bude kolo“ za „danzeran“ (= plesat će, stih 7); „mili družec“ za „dolce amico“ (= mili, slatki prijatelju, 8); „za dom“ za „per la patria“ (= za domovinu, 294); „zaman“ za „invan“ (= zalud, 266); „míri“ za „le mura“ (= zidine, 267); „plačem udovičkijem“ za „vedovili lagrime“ (= udovičke suze, 273–274); „pređi“ za „padri“ (= oci, očevi, 275); „bradva“ za „la scure“ (= sjekira, 275); „čašćena krvca“ za „lagrimato sangue“ (= oplakana krv, 293).

Na temelju provedene usporedbe Foscolova originala s Desničinih prijevodom²⁴ razvidne su temeljne karakteristike novonastalog metateksta, koje iskazuju visok stupanj poklapanja s versifikacijskim, pjesničko-sintaktičkim i semantičkim osobinama njegova prototeksta. U metatekstu su i u obliku i u broju očuvani nerimovani jedanaesterci (lišeni za talijansku poziciju karakterističnih sinalefa) te, dobrim dijelom, u Foscola frekventna opkoračenja. Manja očuvanost originalne interpunkcije treba se pripisati različitosti sintaktičkih struktura dvaju jezika, a povremena promjena reda riječi kako metričkim zahtjevima tako i nastojanju da

²² Tako ga prevodi i Frano Čale. Usp. Ugo FOSCOLO, *Ode. Soneti. Grobovi* (prev. Frano Čale), Zagreb 1991., 93.

²³ Frano Čale tu sintagmu prevodi kao „kneževi grčki“. Usp. *Isto*.

²⁴ Analizu smo provele temeljeći se na radu: Bruno OSIMO, „Per un approccio scientifico alla valutazione delle traduzioni“ (<https://rivistatradurre.it/2013/05/per-un-approccio-scientifico-alla-valutazione-delle-traduzioni/>).

se ne naštetiti sintetičnosti iskaza. Pronađen je adekvat za Foscolov visok jezični registar, koji nimalo ne gubi na težini uvođenjem nekih pučkih leksičkih rješenja u duhu kulture primateljice; dapače, rekle bismo da je njime obogaćen. Nadalje, i prisutnošću svih izvornih konceptualnih riječi (onih kojima se izražavaju nosivi pojmovi teksta,²⁵ premda ne uvijek uz Foscolove majuskule) očuvana je univerzalna poruka teksta. Zaključujemo stoga da je Desničin prijevod njegovo autorsko čitanje Foscolovih *Grobova* kojim je taj kratki ep, što svojim pozivanjem na grobove velikana koje osnažuje suvremenike te prizivanjem cikličnosti *Prirode*, koje sve ljude čini velikom obitelji, funkcionira na više razina (klasičnoj, predromantičkoj, rodoljubnoj), ponudio na razmatranje sebi suvremenoj kulturi, 50-im godinama dvadesetog stoljeća.

Ovo prevedeno pjesničko djelo pretpostavlja obrazovanog čitatelja, u skladu s izdavačkom politikom zagrebačkog časopisa u kojem je objavljeno, a koji nudi prijevode klasikâ, visokovrijednih originala koji se prenose u kulturu primateljicu, ne zadovoljavajući se dotadašnjim polovičnim rješenjima, već tražeći u njoj svoje što adekvatnije mjesto. Radi se, prema našem mišljenju, o jednom od najzahtjevnijih, ako ne i najzahtjevnijem prevoditeljskom zadatku što ga je Desnica sebi postavio i ostvario. Njegovi prijevodni postupci, dostojni već zrele talijansko-hrvatske pjesničko-prijevodne tradicije, ne remete, već rekreiraju cjelovitu intenciju ove iznimne epistole koja je nadahnula talijanski Preporod i ostavila dubok trag u dalmatinskih intelektualaca ne samo 19. nego i 20. stoljeća. Desničina verzija Foscolovih *Grobova* još je jedan od pokazatelja kako je on, bez zastajanja na lokalnome, jedan od nezaobilaznih pripadnika toga zavičajnog misaonog i intelektualnog kruga.

Izvori i literatura

Izvori

Vladan DESNICA, „Bilješke o ‘Grobovima’ Uga Foscola“, strojopis, Osobna ostavština Vladana Desnice u Zagrebu.

V[ladan] D[ESNICA], „Bilješke o ‘Grobovima’ Uga Foscola“, *Hrvatsko kolo*, 4/1951., br. 3–4, 386–387.

Vladan DESNICA, „Ugo Foscolo (1778–1827.) (bilješka o piscu)“, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005., 251–252.

„Ugo Foscolo: Grobovi“. Prev. Vladan Desnica“, *Hrvatsko kolo*, 4/1951., br. 3–4, 281–287.

Literatura

Guido CAVALCANTI, „Balateta“, *Hrvatsko kolo*, 3/1950., br. 4, 652–653.

Boško DESNICA, *Sabrana djela* (prir. Milorad Savić), Zagreb 2008.

Vladan DESNICA, *Eseji, kritike, pogledi* (prir. Stanko Korać), Zagreb 1975.

Vladan DESNICA, „Guido Cavalcanti: uz prijevod ‘balatete’“, *Hrvatsko kolo*, 3/1950., br. 4, 768–777.

Ugo FOSCOLO, *Ode. Soneti. Grobovi* (prev. Frano Čale), Zagreb 1991.

²⁵ Usp. ISTI, *Traduzione e qualità*, 156.

- Ugo FOSCOLO, *Poesie e carmi. Poesie. Dei Sepolcri. Poesie postume. Le Grazie* (prir. Francesco Pagliai, Gianfranco Folena i Mario Scotti), Firenze 1985.
- Ugo FOSKOLO, „Kasandrin plač’. Ulomak iz ‘Grobova’“, *Srpski književni glasnik*, 10/1910., knj. 24, 267–268.
- Iva GRGIĆ MAROEVIĆ, *Poetike prevodenja. O hrvatskim prijevodima talijanske poezije*, Zagreb 2009.
- Iva GRGIĆ MAROEVIĆ, *Politike prevodenja. O hrvatskim prijevodima talijanske proze*, Zagreb 2017.
- Josip JERNEJ, „Foscolo presso i Croati e i Serbi“, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 2/1957., br. 4, 3–31.
- Dušan MARINKOVIĆ, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 251–279.
- Bruno OSIMO, *Manuale del traduttore*, Milano 2011.
- Bruno OSIMO, „Per un approccio scientifico alla valutazione delle traduzioni“ (<https://rivistatradurre.it/2013/05/per-un-approccio-scientifico-alla-valutazione-delle-traduzioni/>).
- Bruno OSIMO, *Storia della traduzione*, Milano 2002.
- Bruno OSIMO, *Traduzione e qualità*, Milano 2004.
- Sanja ROIĆ, „Desnica i ‘pramaljeće’ talijanskog pjesništva“, *Stranci. Portreti s margine, granice i periferije*, Zagreb 2006., 144–157.
- Sanja ROIĆ, „Dom predaka u Islamu grčkom kao pjesnički motiv. Jedna nepoznata pjesma na talijanskom jeziku iz arhiva obitelji Desnica“, *Hrvatsko-srpski / srpsko-hrvatski interkulturalizam danas* (ur. Drago Roksandić), Zagreb 2017., 307–319.
- Sanja ROIĆ, „Dva pisca na meti kritike: Desnica i Silone“, *Istočno i zapadno od Trsta. Interkulturalni dijalozi*, Zagreb 2013., 122–141.

VLADAN DESNICA AS THE TRANSLATOR AND COMMENTATOR OF FOSCOLO'S *OF THE SEPULCHRES*

The translation of Ugo Foscolo's short epic poem *Dei Sepulchri (Of the Sepulchres)*, published in the literary magazine *Hrvatsko kolo* in 1951 holds an important place in the work of Vladan Desnica. Ugo Foscolo (1778–1827) was an Italian poet, novelist, literary critic and translator, born in Greece and raised in Dalmatia (Split), according to his own testimony. His 1807 epic poem *Of the Sepulchres* made an impact on the the art of the Italian national revival and literature of his time in general. The epic poem was translated numerous times between 1869 and 1990 and published in literary magazines in Zagreb, Dubrovnik, Novi Sad, Mostar and Split. Among those, Vladimir Nazor's translation remains in manuscript form, whereas Desnica's is the eleventh. The most recent translation was published by Franjo Čale in the literary magazine *Forum* in 1990 and a year later in the edition of Ugo Foscolo's work *Ode. Soneti. Grobovi (Odes. Sonnets, Sepulchres)*. The paper provides a traductological analysis of Desnica's translation and places the work in the wider context of his work as a translator from the Italian.

Key words: Ugo Foscolo, the epic poem *Of the Sepulchres*, translation from Italian into Croatian, unrhymed hendecasyllable, the symbolism and metaphor of the grave

SMRT U OPUSU VLADANA DESNICE I EUROPSKOJ KULTURI: POETIČKI, POVIJESNI I FILOZOFSKI ASPEKTI

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog
skupa Desničini susreti 2017.

Uredili

Ivana Cvijović Javorina
Drago Roksandić

FF press

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb 2018.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 16

Nakladnici

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije

Institut za književnost i umetnost u Beogradu

FF press

Za nakladnike

prof. dr. sc. Vesna Vlahović-Štetić
dr. Bojan Jović, znanstveni savjetnik

Urednici

Ivana Cvijović Javorina, prof.
prof. dr. sc. Drago Roksandić

Recenzenti

prof. dr. sc. Damir Agičić
prof. dr. sc. Dušan Marinković

Tiskanje ove knjige omogućeno je sredstvima Ministarstva znanosti i obrazovanja
Republike Hrvatske i sredstvima Ministarstva prosvete,
nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Fotografija na naslovnici
Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

SMRT U OPUSU VLADANA DESNICE I EUROPSKOJ KULTURI:
POETIČKI, POVIJESNI I FILOZOFSKI ASPEKTI
Zbornik radova s Desničinih susreta 2017.

Ivana Cvijović Javorina
Drago Roksandić (ur.)

Izvršni nakladnik
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 01/4092-111; faks 01/6156-879
e-mail: info@ffzg.hr
www.ffzg.unizg.hr

Izvršni urednik
Boris Bui

Grafička oprema
Boris Bui
Marko Maraković

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marija Marčetić

Lektura
Samanta Paronić
Grozda Pejčić

Korektura
Ivana Cvijović Javorina

Izrada kazala
dr. sc. Jadranka Brnčić

Idejno rješenje naslovnice
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice
Boris Bui

Naklada
300 primjeraka

Tisak i uvez
Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

SMRT U OPUSU VLADANA DESNICE I
EUROPSKOJ KULTURI:
POETIČKI, POVIJESNI I FILOZOFSKI ASPEKTI
Zbornik radova s Desničinih susreta 2017.

Uredili
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA
DRAGO ROKSANDIĆ